

Om arbejdsvirksomheden

i

Danmarks strafanstalter.

John Howard's vel bekendte udsagn »Gør menneskene arbejdssomme, og du vil gøre dem ærlige«, ord, som minde om Frederik den stores ytring »Arbejdet er fader til dyden,« er blevet en hovedlæresætning for fuldbyrdelsen af frihedsstraffene. Arbejdets i høj grad betydningsfulde rolle såvel for samfundet som for individet bliver om muligt endnu betydningsfuldere i strafanstalten, fordi dens befolkning for en stor del nærer uvillie mod at arbejde og derved er bleven forbrydere. Det er således ganske naturligt, at arbejds-spørgsmålet atter og atter tages op snart i et land snart i et andet i forhandlinger om fængselsvæsenet og i fængselsliteraturen. Ude i det store samfund er spørgsmålet så indviklet og omfangsrigt, så indgribende og vidtrækkende i social og økonomisk henseende. Det bliver ikke mindre, fordi det kommer indenfor straffevæsenets snævrere område. De mange ydre forhold, de svingninger, større eller mindre, som den sociale udvikling i så mange henseender foranlediger, udøve deres indflydelse på spørgsmålet ude i samfundet. Denne indflydelse kan imidlertid ikke undlade at gøre sig gældende også ligeoverfor arbejdsvirksomheden i strafanstalterne. Det er derfor en vel begrundet udtalelse

i statistiske oplysninger om de danske strafanstalter fra 1861 til 1885, når der siges, at spørgsmålet for disses vedkommende vistnok endnu må betragtes som åbent. Ganske vist siges dette kun med det hidtil fulgte arbejdsystem for øje, men arbejdet i strafanstalterne må altid være et åbent spørgsmål, fordi det er underkastet svingningerne i så henseende ude i samfundet, så det lille ord »vistnok« kunde godt have været borte. Der er, som alt sagt, talt og skrevet så meget om spørgsmålet i dets store helhed. Dette er ikke hensigten med nærværende lille artikel, men det vil dog være nødvendigt at fremsætte nogle almindelige bemærkninger om sagen.

Det er først og fremmest en almindelig anerkendt sætning, i det mindste blandt alle kriminalister, at arbejdet er en integrerende del af straffen og tillige et af de virksomste midler i straffefuldbyrdsen. Uden arbejdet er det umuligt at opretholde god orden og disciplin ligesom også legemets og sjælens sundhed. Dovenskab er jo en rod til alt ondt såvel i fængslet, som i livet uden for samme. Ved den fangen tilståede overarbejdsfortjeneste, som kun er en ringe del af arbejdsudbyttet, lærer han sparsommelighed og får lejlighed til at sende familien noget. Endelig kan han ved det arbejde, som han er sat at til udføre, lære et erhverv, hvorved han kan ernære sig redeligt, når han er løsladt.

Når der er sagt, at fangen kan lære et arbejde, hvorved han efter løsladelsen kan ernære sig redeligt, så gælder dette kun få i forhold til antallet af samtlige fanger. Endnu mindre holdbar er den bestemmelse, som findes i adskillige landes reglementer for straffefuldbyrdsen, at fangen såvidt muligt skal sættes til et arbejde, hvorved han senere efter løsladelsen kan finde ærligt erhverv. Dette påbud kan kun opfattes som en påmindelse til den ledende om at tage dette hensyn, hvor lejlighed gives. Men lejligheden gives i praksis kun i få tilfælde. At det må være så, lader sig let forklare. Det er nemlig for det første ikke altid let at skaffe arbejde i fængslerne og dertil at skaffe rigtigt

produktiv arbejde, og det er kun sådant, som kan afgive et erhverv efter løsladelsen, men så må det ikke være for særegent, hvorved dets produktion ofte er begrænset til visse egne eller stæder, eller dets råstof for kostbart, så der hører kapital til at komme i gang. Ved den ovennævnte bestemmelse er der i almindelighed fortrinsvis tænkt på unge og første gang straffede fanger. For deres vedkommende vil tiden i almindelighed være for kort til grundig at lære et nogenlunde indbringende erhverv. For fanger af landbefolkningen er bestemmelsen som oftest uden betydning, de vende i almindelighed tilbage til landarbejdet igen. Det sagte udelukker ikke, at bestemmelsen bør påskønnes, lige sålidt, at der kan være stater, hvor den kan finde større anvendelse.

Det er sagt ovenfor, at det kun kan være et produktiv arbejde, som kan give erhverv efter løsladelsen, men skal frihedsstraffen fuldbyrdes på en til dens opgave svarende måde, må det også være et produktiv arbejde, hvormed fangen beskæftiges i strafanstalten. Ellers binder det nemlig ikke fangens interesse, og derved taber det i flere henseender den betydning, som det netop skulde have. Fangen bliver desuden ikke istand til at betale i det mindste nogle af de udgifter, som hans underhold koster, hvad der jo også har betydning i økonomisk henseende. På den anden side må det sidst nævnte moment ikke gives en så stor vægt, at andre mere berettigede hensyn, som før ere anførte, derved sættes til side, noget, som senere skal påvises ved omtalen af arbejdssystemerne.

De anførte hensyn, hvorpå fangearbejdet må hvile, til i korthed sagt dets store betydning for fangens sædelige forbedring, for sundhedens vedligeholdelse og for disciplinens opretholdelse gøre, at det er forbundet med store vanskeligheder at træffe den bedste måde og den heldigste form for ordningen af arbejdet i en strafanstalt. Enhver dygtig fængselsmand erkender arbejdsmomentets store vig-

tighed, og enhver leder af en strafanstalt kender utvivlsom, hvilke vanskeligheder det bærer i sig.

Ved ordningen af arbejdsvirksomheden i strafanstalterne har man i de forskellige stater fulgt tre hovedsystemer, som jeg særlig skal omtale.

Forpagningssystemet (lease system) anvendes i de sydlige af de forenede Stater i Nordamerika og har i hvert tilfælde tidligere også existeret i nogle strafanstalter i Østerrig. — For de forenede Staters vedkommende er systemet alt omtalt i årgang 1888 af Tidsskriftet, side 78. Staten udlejer efter dette fangestykkeren til entreprenører og lader lejeren sørge for alt, strafanstalten vedrørende, således arbejde, bospisning, beklædning, belysning, disciplin, opsyn, ja undertiden også for bygningerne. Systemet hviler paa den betragtning, at staten bør iværksætte straffuldbyrdelsen med den mindst mulige bekostning, og kan i sine virkninger kun blive fordæveligt. Det er så fjærnt, som vel muligt, fra vor tids rationelle fangebehandling og derfor forkasteligt.

Entreprisesystemet (kontraktsystemet) går ud på at overdrage fangernes arbejdskraft i en strafanstalt enten helt eller delvis til en eller flere entreprenører, som betale en nærmere fastsat afgift pr. arbejdsdag eller pr. stykke udført arbejde. Iøvrigt er anstaltens hele administration og disciplin entreprenøren uvedkommende.

Systemet medfører den fordel for staten, at det ikke stiller fordring til staten på anskaffelse af råstoffer, maskiner m. m. til arbejdsdriften henhørende, at det ikke fordrer særligt kendskab til arbejdsvirksomhed og handel hos anstaltens bestyrer, og at det giver en sikkerhed for fangens stadige beskæftigelse og for et udbytte af denne, som kommer staten tilgode. Men systemet er i virkeligheden i modstrid med straffuldbyrdelsens hensigt. Administrationen mister nemlig derved sit virksomste middel til at øve en forbedrende indflydelse på fangen. Dens mission i anstalten bindes og gøres afhængig af en i fængslet

fremmed autoritet, arbejdsherren, og forbedringens idé underordnes nødvendigheden af at drage fordel af fangens arbejde til gavn alene for folk, som kun ville drage den størst mulige fordel ud af dette arbejde. Anstalten bliver et privat industrielt etablissement, hvor fangerne ikke kunne anvendes efter deres evner og færdigheder. Ved siden heraf medfører systemet også flere praktiske vanskeligheder, idet det lader entreprenørens mestere, folk, der ere fremmede i anstalten, træde i personligt forhold til fangerne og erhverve en indflydelse på disse, der ofte fører til brud på fængslets reglementer og orden, for ikke at tale om alvorligere misbrug. Det ligger således i entreprenørens interesse at fremskaffe det mest mulige arbejde. En rulle skråtobak stukket til en fange, som ikke må få skrå, af mesteren er en værdifuld opmuntring til at hænge stærkere i arbejdet. Dette er kun et eksempel, som kunde forøges med flere. Amerikaneren Sanborn siger: kontraktssystemet medfører en moralsk og finansiell korrupsion, det undergraver disciplinen og demoraliserer fangen. I staten New York forkastedes indførelsen af systemet for få år siden med stor majoritet, og i 1888 er der sammesteds vedtaget en lov, som forbyder anvendelse af dampkraft og af entrepris-systemet i strafanstalterne. Trods de alvorlige indvendinger, der kunne gøres mod systemet, foretrækkes det dog i de fleste stater for det tredie system, arbejde for statens regning, uagtet dette byder så store fordele. Sagen er nemlig, at entrepris-systemet er lettere for administrationen at iværksætte og giver ikke staten nogen pekuniær risiko.

Arbejde for statens regning er altså det tredie system. Efter dette er staten selv arbejdsherren, anskaffer råstoffer maskiner m. m. og forhandler varerne. Staten tager selv fortjenesten såvel som tabet ved produktionen. Administrationen kommer ved dette system til at stå fuldstændig fri i udøvelsen af den mest fuldkomne moralske indflydelse, som følger med et velorganiseret arbejde, dette kan fuldtud komme til at tjene straffefuldbyrden. Desuden udelukker

systemet de foran fremhævede ulemper, som følge med entreprisystemet. Som det vil ses, er dette system altså i fuld samklang med den rationelle fangebehandling. Men det har også sine vanskeligheder at overvinde. Strafanstaltens administration må, for at staten ikke skal påføres tab, have industriel indsigt, besidde evne til at købe og sælge efter større forhold. På den anden side vil den altid mangle den fri og uafhængige evne til at handle, som er en betingelse for at skaffe det størst mulige udbytte. Kontrolten binder dens hænder, og dog er dens ansvar større end en privat mands. Af det anførte vil det forstås, at denne arbejdsordning er lettere at iværksætte i en mindre anstalt end i en større.

I forbindelse med de to nævnte systemer kan der udføres arbejde for private efter bestilling og til anstaltens eget behov, begge dele naturligvis for statens regning.

Den preussiske geheimeoverregeringsråd Illing, som for nogle år siden har gjort spørgsmålet til genstand for meget indgående betragtninger, opstiller følgende almindelige sætning: Straffen fuldbyrdes i samfundets interesse for at bevare og beskytte den sociale orden. Arbejdet er en del af straffen og tillige det virksomste middel til at nå målet. Autoriteten, som pålægger straffen, er forpligtet til at lade den udføre på den mest formålstjenlige måde, Når den overgiver arbejdet til entreprenører, overlader den både dette og straffens fuldbyrdelse til folk, som ikke ere interesserede deri.

Efter hans mening bliver der således kun at vælge imellem arbejde for statens regning og begrænset entreprise.

Medens Norge i flere år har praktiseret systemet arbejde for statens regning, man kan godt sige med held, skønt af og til med stor vanskelighed, og Sverige i sine strafanstalter, efter at have forsøgt samme system for flere år siden, er gået over til at udleje arbejdskraften til entreprenører, som levere materialet og bestemme arbejdet, men

anstaltens mestere og funktionærer lede virksomheden, følges i Danmark, ligesom i Preussen, et renere entrepris-system. Efter dette har man søgt at binde entreprenørerne så meget som muligt. Entreprenøren får arbejdskraften af et vist antal fanger. Disses fordeling imellem virksomheden bestemmes således af administrationen, ligeledes dagværket og overfortjenesten. Mestrene antages og lønnes af entreprenøren med administrationens billigelse, de skulle afskediges på administrationens forlangende. Man har derved opnået lettere at anvende fangen efter hans evner, men iøvrigt har ordningen alle entreprisystemets ulemper og misligheder.

Det vidtrækkende arbejdsspørgsmål har også andre momenter end de alt omhandlede at tage i betragtning. Hvilke arbejder der skulle udføres, og måden, hvorpå der arbejdes, ved maskiner, drevne ved damp- eller håndkraft, eller ved hånden alene ere omstridte spørgsmål. Fra det fri arbejdes side er der opstillet den fordring, at arbejder, som nødvendiggøre maskiner eller stor øvelse, ikke bør foretages i strafanstalterne, men derimod sådanne som stenslagning, værkpilning og lignende simple arbejder, som ikke afføde konkurrence.

At gå ind på den sidste fordring om kun at anvende simple arbejder i strafanstalten kan der ikke være tale fra straffefuldbyrdsens side. Alle de tidligere nævnte hensyn, som der fra denne side skulle tages i betragtning ved arbejdets ordning, afskære strax denne fordrings opfyldelse. De simple arbejder ville ikke tilfredsstille hensynet til produktiv arbejde, rentabilitet, straffetidens længde, fangens evner, legemlig og sjælelig sundhed m. fl. Derimod anvendes slige arbejder som bekendt ofte på det første trin af strafarbejdet for at give fangen større lejlighed til at henvende opmærksomheden på sig selv og på straffen, idet beskæftigelsen kræver mindre heraf og af anstrengelse. Desuden er der simple arbejder som fabrikation af tændstikker, gummering af konvoluter m. fl., som hovedsagelig

ere husflidsarbejder, beskæftigelse for småfolk med deres børn. Disse arbejder bør af den grund aldrig udøves i strafanstalter, thi derved skabes en konkurrence, der kan gribe stærkt ind i existenser, som derved let kunne forarmes. At fanger, som møde i anstalten med bestemte færdigheder og evner, anbringes ved arbejder, som kunne gøre disse evner frugtbringende, stemmer med de foran nævnte hensyn. På den anden side er det forståeligt, at arbejder, som fordre stor øvelse, anvendte i stort omfang forbyde sig af sig selv, forsåvidt som øvelsen ikke er erhvervet før indsættelsen i strafanstalten. Det kan ikke betale sig at oplære fanger til sådanne arbejder, når de ikke have en lang straffetid, og disses antal er det forholdsvis mindste. I et fortrinsvis agerdyrkende land som Danmark er det givet, at landbefolkningen og arbejdsmanden udgør en ikke ringe del af fangebestanden. At lade disse folk, som ere vant til et hårdt arbejde i fri luft, pille værk i åringer, måske i et indelukket rum, vilde alene af sanitære hensyn være uforsvarligt. De må altså helst anvendes ved arbejder, som fordre nogen legemlig anstrengelse, som maskiner drevne med håndkraft. Slige maskiners anvendelse kan selvfølgelig ikke udelukkes fra strafanstalterne. Derimod har der fra flere sider hævet sig stemmer imod brugen af dampkraft i anstalterne dels fordi denne forudsætter en større industriel og fabriksmæssig virksomhed, hvilken ikke harmonerer med straffefuldbyrdsens principer, dels fordrer dampkraften i almindelighed en mindre anspænding af legemets kræfter end ønskeligt er. Iøvrigt skal jeg minde om, at spørgsmålet om anvendelsen af fanger af landbefolkningen til arbejder i fri luft forhandlede på kongressen i Rom, og at denne vedtog at tilråde anstalter for slige arbejder i agerdyrkende lande, men spørgsmålet er langtfra uddebatteret dermed.

Spørgsmålet om fangearbejdets konkurrence med det fri arbejde, som kortelig er berørt foran, er et moment, som ikke kan forbigås, når man vil tale om arbejdsvirk-

somheden i strafanstalter. Klagerne over denne konkurrence have nemlig ikke altid været uden grund. Allerede i 1848 i revolutionens stormfulde dage i Frankrig, under råbet om tugthusenes skadelige konkurrence, forsøgte man at tilintetgøre denne ved at ophæve alt arbejde af den slags. Følgerne vare imidlertid så håndgribeligt uheldbringende, at man snart blev tvungen til at optage arbejdet i fængslerne påny. Siden den tid har spørgsmålet ligget for i flere andre lande. I 1877—78 opstillede man i Preussen sådanne hovedregler for arbejdet, som at drive så mange forskellige slags arbejder som muligt, at afsætte det færdige fabrikat i udlandet*), at producere halvfabrikater, hvis fuldførelse kan komme de fri arbejdere til nytte, for derved at formindske konkurrencen. Omtrent samtidig klagedes der i byerne i Norge, hvor strafanstalterne lå, over disses konkurrence med det fri arbejde. Dette foranledigede justitsdepartementet til at indskærpe strafanstaltneres bestyrelser, at efter loven om håndværksdrift må håndværksarbejder i strafanstalterne ikke udføres efter bestilling af private, iligomåde pålagdes det dem at påse, at priserne på strafanstaltneres fabrikata ikke sættes lavere end de i almindelighed for slige genstande gældende. I Sverige tillader forordningen af 18 juni 1864 strafanstalterne at tilvirke og sælge fabriks- og håndværksarbejder. Såvidt jeg mindes kom dette spørgsmaal om konkurrencen første gang frem i Danmark i 1882, da 785 håndværkere i væverfaget indgav et andragende til folkethingets finansudvalg om, at arbejdslønnen for straffangers arbejde ikke må ansættes således, at de fri arbejders løn derved uforholdsmæssig trykkes. Udvalget gjorde ingen indstilling, da det ikke så, hvorledes der skulde rådes bod på det omhandlede uheldige forhold. Senere har spørgsmaalet foreligget for fællesrepræsentation for dansk industri og håndværk, men også der blev det uden resultat. I Preussen

*) Se Tidsskriftets årgang 1887, side 141.

gik man i 1886 på et almindeligt håndværksmøde så vidt, at man vedtog en resolution, som gik ud på at foreslå straffanger anvendte til sådanne arbejder, »som påviselig ere skadelige for den fri arbejders liv og helbred.«

Det er vistnok en uløselig opgave at beskæftige fangen uden derved at skade den fri arbejder. Skal arbejdet nemlig svare til straffuldbyrdelsens hensigt, må det være produktivt, og derved berøves der den fri arbejder en gevinst. Men fangerne have jo før indsættelsen deltaget i den fri konkurrence, hvorfor da udelukke dem derfra i fængslet? Hvis de desuden ikke gennem arbejdet betale noget for deres underhold, måtte skatteyderne betale så meget mere. Men indvendes der så, entreprenøren kan trykke prisen, fordi han betaler en ringe arbejlsøn. Fangens arbejdskraft er imidlertid mindre værd, hans arbejde har ofte kun ringe værdi, han skal ofte først oplæres, og hans arbejdstid er også afkortet ved husordenen. Licitationerne over arbejdskraften give ofte en lav pris, og staten har ofte intet valg. Dertil kommer, at fangeantallet er meget ringe i forhold til de fri arbejderes, derved svækkes konkurrencens indflydelse betydeligt. Overhovedet er striden om fangearbejdets konkurrence som en modesag, der lever i tider, hvor industrien trykkes af de ydre forhold, når denne blomstrer, høre klagerne op. Dog kan den blive følelig for visse steder og visse arbejdere, føleligere måske også ved arbejde for statens regning, derfor har den hele ordning af arbejdet såmeget at sige, derfor må der tages hensyn til de lokale forhold.

Ved ordningen af arbejdsvirksomheden i de danske strafanstalter har man, som det alt er nævnt, fulgt entreprisystemet i en længere årrække. Tidligere arbejdedes der vistnok væsenligst, om ikke helt, for statens regning i strafanstalterne. Såvidt mig bekendt spillede uldfabrikationen hovedrollen. Men, som altid ved arbejde for statens regning, var der også her store vanskeligheder at kæmpe med, forskuddene til maskiner og råstoffer vare ikke ube-

tydelige, og driftskapitalen var bevilget en gang for alle såvel for gode som for dårlige år, måske følte man også savnet af industriel indsigt hos de ledende. En kommission, som i 1858 var nedsat for blandt andet også at tage arbejdsspørgsmålet under overvejelse, tilrådede i 1859 at søge fangernes arbejdskraft udlejet til entreprenører, fordi dette ansås for fordelagtigere for staten. Efter denne argumentation at dømmes må man være berettiget til at sige, at den ikke indeholdt noget godt varsel for opfattelsen af arbejdets betydning for straffefuldbyrdelsen. Det må dertil erindres, at samme år toges det ny cellefængsel på Vridsløselille mark i brug. Man skulde her have med en straffefuldbyrdelse at gøre, der i alle enkeltheder, såvel hvad ordning som personale angår, kræver blikket rettet på det eneste formål gennem fuldbyrdelsen at bane vejen for forbedringen. Imidlertid skal det dog fremhæves, at man ikke åbnede cellefængslet udelukkende med at anvende enterprisesystemet. En del af fangernes arbejdskraft udlejedes vel til en entreprenør, men anstaltens funktionærer ledede arbejdet, så det fremmede element fik ingen direkte indflydelse på fangerne. En anden del af fangerne, som besad særligt kendskab til forskellige håndværk, anvendtes i disse dels til anstaltens eget behov, dels til arbejde for statens regning og dels for private efter bestilling.

Dette forsøg på at arbejde for statens regning mislykkedes totalt ved de mænds absolute uduelighed, der sattes til at lede det som over- og underordnet, skønt funktionærer, som vare særligt oplærte i nogle af de håndværk, der øvedes i anstalten, vare ansatte blandt opsynet. Men det blev ikke derved. Efter nogle år afløstes den, der havde overtilsynet med arbejdet, af en anden, som snart førte hele arbejdsvirksomheden over i entreprenørsystemets arme, medens han realiserede det tilstedeværende lager af forfærdigede produkter for statens regning for en stor del til egen fordel. Det udvidede enterprisesystem førte entreprenørernes mestere ind i anstalten tilligemed alle de øvrige

ulemper, som foran ere nævnte som følgesvende af dette system. Som man vil se, falder skylden for det mislykkede forsøg på arbejde for statens regning i ingen henseende dette system til last, det kan vel end ikke kaldes et alvorligt forsøg. Hvorvel der intet lader sig påvise som uheldbringende resultater af det senere i Vridsløselille cellefængsel fulgte entrepreneursystem, så har det selvfølgelig ikke været uden de alt tidligere anførte ulemper, der altid klæbe ved systemet, og hvoraf den særligt må fastholdes, at det i sit væsen strider absolut mod straffefuldbydelsens princip.

Der er vistnok desuagtet ikke mange lande, måske intet, hvor entrepreneursystemet grundigere og sørgeligere har bevist det berettigede i den påstand, at det og straffefuldbydelsen ikke kunne trives sammen, end i Danmark. Alle de ulemper, alle de misbrug, som man tillægger dette system, trådte ved korrupsionen i Horsens tugthus frem i det grælleste lys, med en så knusende vægt, som følger af systemets anvendelse igennem en lang årrække, at end ikke dets ivrigste modstandere vilde have dristet sig til at tænke sig sligt. Den ulykkelige katastrofe viste noksom, at alle de bestemmelser, hvormed man troede at binde entreprenørerne og sikre sig tilstrækkeligt mod misbrug, ere betydningløse i praxis. Det er derfor ganske naturligt, når fængselsbestyrelsen mener, at spørgsmålet om hensigtsmæssigheden af det hidtil anvendte entrepreneursystem må bestragtes som åbent, dog ikke, som det hedder i beretningen, tiltrods*) for, at det i så lang en årrække har været anvendt her, men fordi det igennem en så lang tids anvendelse har kunnet give så nedbrydende resultater. Imidlertid vil det være retfærdigt ligesoverfor entrepreneursystemet at erkende, at dette næppe kan drives til større yderlighed, end det var og endnu er i Horsens tugthus, hvor hele arbejdskraften er udlejet til en entreprenør, der har gjort anstalten til en privat maskinfabrik, hvis arbejdere

---

*) Udhævet af forf.

beskæftiges aldeles fabriksmæssigt med arbejder, der ingen betydning have for de fleste ved løsladelsen; konkurrencen med private arbejdere skal her ikke tales om, den er givet ved ordningen.

Skønt der nu ikke ligger synderlig vægt på de udtalelser, som fremkom på den nordiske Penitentiaerforenings møde i København i 1880 fra den daværende inspektør for Horsens tugthus, kan det dog ikke forbigås her, at et spørgsmål om arbejdets bedste ordning var under forhandling på dette møde. Det indleddes af R. Petersen, direktør for Bods-fængslet i Norge, og var forinden motiveret ved udtalelser af inspektøren i Horsens tugthus. Når denne holdt så stærkt på entreprisesystemet, er dette standpunkt jo så grundigt underkendt ved de senere begivenheder i denne anstalt, så det dermed må anses for tilstrækkeligt imødegået. Det vil imidlertid ikke være uden interesse at gense en del af direktør Petersens indvendinger mod spørgsmålets motivering, medens jeg beklager ikke at kunne aftrykke den hele udtalelse*). Han sagde således: »Men lad os nu se lidt på min kollegas argumentation. »Som regel tør man vistnok sige,« bemærker han, »at det vil være forbundet med tab i pekuniær henseende for staten selv at beskæftige fangerne.« Ja, her ere meningene delte. Østerrige sagde på kongressen 1872, at det holdt på systemet, fordi det var indbringende, skønt det var forbundet med fare, Preussen sagde derimod, at systemet ikke var indbringende, men derimod anbefalelsesværdigt, fordi det i høj grad lettede administrationen. Fra Amerika blev bemærket, at kontraktærerne i mange tilfælde havde tjent uhyre meget. Og er det nu så vist, at Danmark har spundet silke af systemet? I en af femårsberetningerne har jeg læst en undskyldning for den knappe arbejdsfor-tjeneste, gående ud på, at staten havde været nødsaget til for en længere periode at slutte en arbejdskontrakt og at

*) Tidsskriftets årgang 1880, side 329.

konjunkturerne i perioden havde forandret sig i høj grad til statens skade. Videre siger Hr. Kollega, at man ikke kan forlange af fængslets bestyrer, at han skal være en flink driftsbestyrer. Det er vistnok så, men han har dog i en forvalter, værkfører, fabrikfører, eller hvad man vil kalde ham, den fornødne hjælp, så at han må kunne besejre de største vanskeligheder, om han end ikke konkurrerer med private driftsbestyrere. Den pekuniære side af sagen tror jeg dog man skal hæfte sig mindre ved. Var det derimod så, som min kollega siger, at denne befattning med værksdriften må aflede bestyrerens opmærksomhed fra fængslets egentlige opgave, da vilde jeg ubetinget gå over til kontraktssystemet, men dette kan jeg ikke på nogen måde tro. Den hele arbejdsdrift er et af de kraftigste midler ved fængselssystemets gennemførelse. Jeg taler altid med fangerne om arbejdet, og gennem denne tale spinder der sig ud andre emner, tjenlige for øjemedet. Men jeg har en ganske anden interesse for arbejdet, når jeg selv bestyrer det, end når det er i fremmede hænder. Jeg forstår det bedre og kan ved det lettere knytte fangen til mig, end når han arbejder for en udenforstående.«

I forbindelse hermed er det naturligt, at se hen til den sidste udtalelse fra bestyrelsen for Danmarks straffanstalter, og den, som på et enkelt punkt er berørt foran, findes i sammendrag af de vigtigste statistiske oplysninger om de danske straffanstalter i de 25 år fra 1861 til 1885, side 86 og flg. Skønt oplysningerne kun gå til 1885, må de deri udtalte opfattelser dog anses for at gælde på et senere standpunkt, da bogen udkom, såvidt erindres, lige i slutningen af 1887. I anledning af oplysningerne om gennemsnitsindtægten pr. fange og femår er der tilføjet nogle bemærkninger, der ligesom indirekte erkende, at arbejdsfortjenesten kun er »tarvelig«, der søges derefter påpeget årsagerne til, at arbejdsfortjenesten må blive ringe, og stykket slutter således: Endelig kan det kun virke uheldigt i finansiell henseende, at der ved valget af arbejde i en straffanstalt må tages så mange andre og vigtigere hensyn

end til indtægten alene. For at arbejdet skal kunne virke som et middel til den rette fuldbyrdelse af straffen, udkræves der nemlig, at det ikke indvirker forstyrrende på ordenen og disciplinen, at det ikke fordrer store og støjende maskiner, som hindre opsynet i at have en let og fri oversigt over fangerne, at det ikke afsætter støv og urenlighed, at det ikke giver fangen redskaber og værktøj i hænderne, hvorved de kunne blive farlige for sikkerheden, at det yder fangen en gavnlig legemlig motion, at det kan fængsle fangens opmærksomhed og sætte hans åndelige kræfter i bevægelse, at det er let at lære, og at det kun fordrer simple og billige redskaber, så at fangen, som efter løsladelsen skal kunne finde sit erhverv derved, med nogenlunde lethed kan være istand til at forskaffe sig det fornødne værktøj.

Denne udtalelse indeholder de væsentligste teoretiske principer for arbejdets ordning, men de harmonere slet ikke med entreprisystemet og allermindst med den udstrakte form, som det har i Horsens tugthus. Man kan derfor dårligt anføre dem som årsag til en ringe fortjeneste, når de ikke ere fulgte i praxis. Og det kunne de ikke være, når man har fulgt et arbejdssystem, hvorved de idelig brydes, hvad der lige foran er påvist, har været tilfældet, og hvad sammendragets følgende bemærkninger også godtgøre. Disse oplyse nemlig, hvad foran kortelig er omtalt, om årsagerne til nedsættelsen af kommissionen i 1858 og dennes anbefaling af entreprisystemet, der så senere er fulgt og yderligere udviklet med de ovenfor fremhævede sørgelige resultater. Når meddelelserne endvidere skelne imellem entreprisystemet med betaling pr. arbejdsdag og med betaling pr. forfærdiget stykke arbejde, så er det første det egenlige entreprisystem, det, som nærmest tænkes på, når der tales om dette system, og det er jo også det, som vi har fulgt. Det andet derimod er meget uegenligt entreprise og lader sig også vanskeligt gennemføre som helhed og er ingensteds gennemført. I slutningen af meddelelserne hedder det: Det (entreprisystemet) er således vistnok fordel-

agtigere, hvad indtægten angår, og det letter også arbejdet i ikke ringe grad for administrationen; men på den anden side kan det selvfølgelig have sine skyggesider, der let kunne blive af større vægt end dets fordele.

Når man nu ved, at meddelelsen selv kalder indtægten af fangearbejdet tarvelig, når man erindrer de foran af meddelelserne fremhævede teoretiske principer for arbejdets ordning, der ikke kunne bringes i harmoni med entrepris-systemet, og når man kender de resultater, som entrepris-systemet har medført hos os, og som intet andet land kan præstere mere til, så fremtræde disse meddelelsernes afsluttende bemærkninger om systemet så flade, så betydningsløse, så intetsigende, at de næsten blive utilladelige,

Meddelelserne indeholde endvidere følgende faktiske oplysninger om udbyttet af arbejdsvirksomheden, baseret på entresystemet.

Den ved fangernes arbejde i hele 25 årsperioden indvundne indtægt, ialt kr. 2,141,300, fordeler sig på de enkelte femår procentvis således:

I 1861—65	med 28,93	pet.
1866—70	- 24,42	-
1871—75	- 15,76	-
1876—80	- 17,91	-
1881—85	- 12,98	-

Som det vil ses, er den procentvise nedgang fra første til sidste femår særdeles betydelig.

Fordelen indtægten i forhold til fangecantallet, falder der på hvert femår følgende årlige gennemsnits arbejdsindtægt på 1 fange:

I 1861—65	72	Kr.
1866—70	76	-
1871—75	71	-
1876—80	91	-
1881—85	66	-

og i gennemsnit for hele perioden 75 kr. Når der på 1876—80 falder et forholdsvis større beløb end på de øvrige perioder, nemlig 91 kr., har dette sin grund i, at entreprenøren i den periode betalte 64 øre pr. fange og arbejdsdag i Horsens tugthus, medens denne betaling senere er bleven 33 øre, og ved sidste udbydelse mældte sig endogså kun 1 lysthavende, den tidligere entreprenør, så der var intet valg, et forhold, der også viser en svag side ved enterprisesystemet, hvorved påstanden om det økonomisk fordelagtige ved systemet for staten ikke holder stik.

Fordeles den for 1881—85 ovenfor opførte gennemsnitlige årlige arbejdsindtægt pr. fange kr. 66 på fangedagene, giver dette pr. fangedag 18,08 øre og pr. arbejdsdag 22,00 øre. I Preussen var nettoindtægten efter beretningen for 1886-87 pr. fangedag 24 øre og pr. arbejdsdag 31 øre, altså under tilnærmelsesvis lignende arbejdsforhold adskilligt større end i Danmark. I Sverige var arbejdsindtægten i 1886 pr. arbejdsdag 32 øre. I Norge med arbejde for statens regning var efter beretningen for 1885-86 arbejdsfortjenesten, fordelt på det daglige gennemsnitlige fangebelæg, 62 øre daglig og pr. virkelig arbejdsdag 76 øre. Modsætningen mellem forholdet i Danmark og Norge er ved tallene tilstrækkeligt oplyst og dermed også modsætningen mellem de to forskellige arbejdsystemer, der ere fulgte i de to lande.

Efter det således oplyste om arbejdsvirksomheden i Danmarks strafanstalter synes de påstande at måtte bringes til tavshed, som kalde enterprisesystemet for det fordelagtigste for staten, og som anse det for muligt at binde entreprenøren således, at det bliver kun lidet skadeligt for straffefuldbyrdsen. Men hvad så? Skal man da gå over til arbejde for statens regning?

Svaret herpå synes mig at måtte være, at man som almindelig regel skal søge at indrette sin arbejdsvirksomhed således, at man bliver istand til uden følelige tab, uden

altfor stort besvær og inden altfor lang tid, at følge med de svingninger, hvad alle sociale forhold ere underkastede fra tid til anden, der foregå på arbejdsmarkedet og i handelsomsætningen. Man må således søge at undgå at binde sig til bestemte arbejder for altfor lange perioder, man må undgå at forsumpe i arbejder, som markedet måske kun søger for en tid, man må søge at drage så mange forskellige arbejder som muligt til sig m. m. i så henseende. Ved siden heraf bør det utvivlsomt være regelen, at så stor en del af arbejdskraften som muligt anvendes til arbejde til statens eget behov. Dertil hører arbejder for militæretaten og andre statsinstitutioner, og sådanne arbejder ville kunne omfatte skrædderi, skomageri og sadelmagerarbejder, børstearbejder, koste, væveri m. fl.,

at der i øvrigt så vidt muligt arbejdes for statens regning,

at arbejdskraften så lidt som muligt udlejes til private og da kun i meget begrænset omfang, og at der i så tilfælde kun leveres råstof og betales pr. stykke færdigt arbejde af lejeren, som ikke har nogen adgang til selv eller ved andre at lede arbejdet i selve anstalten,

at der ikke arbejdes for private, hvortil også regnes funktionærene, efter bestilling,

at arbejdskraften fordeles på så mange arbejdsgræne som muligt,

at priserne på det færdige produkt, som udbydes til salg, ikke sættes under laveste gangbar pris,

at produktet såvidt muligt sælges til udlandet,

at der ikke drives større industri i en strafaanstalt, som forudsætter dampkrafts anvendelse.

Ved fremsættelsen af disse regler er det ikke meningen, at disse dermed skulle være udtømte. Tværtimod kan der vistnok findes flere, som kunne være ønskelige, og som særligt kunne have deres grund i lokale forhold. Iligemåde er der jo adskillige flere detailhensyn, som anstaltens orden, fangerens helbred, anstaltens beliggenhed m. m. ville foreskrive.

Sådanne behøve ikke at anføres her, nogle ere alt fremhævede i det foregående, andre ville vise sig i praxis. Hensigten med nærværende har jo fortrinsvis været at påvise, hvor lidet heldig arbejdsordningen i de danske strafanstalter har været i de sidste 30 år såvel i økonomisk som særlig i straffefuldbyrrelsens interesse. Dette mener jeg er sket fyldest i det anførte. At man må vende sig til en anden ordning, synes uundgåeligt. Hvilken man end så vælger, må man erindre, at dens heldige gennemførelse beror på kræfterne, der sættes ind derpå. En fængselsbestyrelse kan i så henseende ikke være kritisk nok.

Fr. Stuckenberg.

Den internationale fængselskongres.

Den til St. Petersburg indvarslede fængselskongres er det bestemt at afholde i begyndelsen af juni 1890. Sammen med kongressen skal der finde en international udstilling sted af arbejder tilvirkede i cellefængsler, ligesom der er påtænkt en lignende udstilling af apparater, som have betydning for den korrektionelle behandling af unge delinkventer. I forbindelse hermed skal det også tillades at udstille, hvad regeringer, der deltage i kongressen, ønske at fremstille for kongressens medlemmer af genstande vedrørende penitentiærvæsenet. Endelig ønskes en fortsættelse for 1885 til 1890 af den på den romerske fængselskongres meddelte bibliografi for strafrettens og fængselsvidenskabens vedkommende.